

"Això no és un article sobre Bòsnia"

Àngel M. Rodríguez Carreño

Bòsnia és un paradigma de l'Europa del segle XX. Tots els camins han passat i continuen travessant aquella terra ferida per la geografia i per la història. Bòsnia no existeix. El nom del país és el nom d'un riu (1), com algunes demarcacions administratives franceses o catalanes: en serbo-croat es diu "Bosna", i no "Bosnja", que seria el nom amb el sufix de "país". Però Bòsnia vol existir.

Apèndix final de l'Imperi turc, que va dominar durant tres segles tot el sud-est d'Europa, camp d'apetències territorials de l'Imperi austro-hongarès, de l'Imperi rus i del seu aliat menor, Sèrbia, van ser els primers els qui retindrien aquesta terra des de 1878 i la incorporarien en 1908.

Aparentment, Bòsnia és un resum d'aquest "curt segle" que ha estat el segle XX. Ara es comença a considerar que el segle XX, historiogràficament parlant (2) va començar a Sarajevo el 1914, amb l'atemptat contra l'hereu a la corona austro-hongaresa, i ha acabat amb la "caiguda" del Mur de Berlín el 1989, amb el subsegüent final de la Guerra Freda i l'esclat del sistema d'estats que s'havia dissenyat el 1918. Si Sarajevo fou l'inici d'aquesta època periclitada, aquesta ciutat ha estat el començament simbòlic i també bèl·lic del futur que ja és present. Bòsnia ha conegut i patit tots els règims i estats d'ànim més significatius que ha conegut Europa en aquest temps: l'esperança d'un estat nou, multiètnic i democràtic (el *Regne dels Serbis, Croats i Eslovens*, 1918), dins l'optimisme wilsonià dels anys 20; la transformació en un estat autoritari (el *Regne de Iugoslàvia*, "Sud-Eslàvia", 1929), juntament amb la tèrbola i desesperança Gran Depressió dels anys 30; l'entrada voraginosa en la II Guerra Mundial i la seva consegüent atribució al règim feixista de la Croàcia dels ústaixes, amb les persecucions i matances en massa; la proclamació de la República Popular Federal de Iugoslàvia (3) on Bòsnia torna a tenir un reconeixement administratiu, concebuda com una zona d'equilibri a mig camí entre les aspiracions sèrbies i les croates; la independència de la que s'anomenarà Lliga dels Comunistes Iugoslaus respecte del domini soviètic, i el prestigi d'aquest estat com a capdavanter del moviment dels no-alineats, escapant de la polarització de la Guerra Freda; el desencís de l'última època del socialisme "real"; i l'explosió etnicista a l'Europa Oriental, amb la recupe-

ració de la independència per part de les repúbliques bàltiques, la independència mai vista de les repúbliques al·lògenes (no russes) de la Unió Soviètica i l'esmicolament dels dos estats multiètnics sorgits nous de trinca arran de la I Guerra Mundial: Txecoslovàquia i Iugoslàvia.

També podem fer l'exercici de saló de comparar fets puntuals als quals puguem atorgar un gran valor simbòlic en les actuals circumstàncies: si durant la II Guerra Mundial hi va haver la ciutat d'Stalingrad, que va oferir una resistència heroica durant nou-cents dies, ara ens trobem amb el setge de Sarajevo, el qual ja depassa àmpliament els mil dies. Stalingrad, més enllà de consideracions d'estratègia militar, era el camp de l'honor on s'enfrontaven les forces de l'Eix, el nazisme, contra els anti-feixistes (soviètics, en aquest cas); el setge de Sarajevo es presenta com la lluita d'una societat oberta, democràtica i, si es pot dir, multicultural (4), contra el nou feixisme serbi. Si durant la II Guerra Mundial –de fet, des de 1933 en el cas alemany– es generalitzaren els camps de concentració i d'extermini contra dissidents polítics, enemics i grups i races inferiors, com gitanos i jueus, ara han reaparegut sinistres camps de detenció.

Bòsnia ara, en el present, és el retorn del nostre passat com a europeus. Hem recobrat una memòria que creïem tancada amb set claus, com aquells episodis de la nostra biografia que hem suprimit, per incòmodes i no assumits, i que un inesperat dia reneixen amb el besllum d'una cara o el tast d'una vianda desacostumada. Si és cert que tota "bona família" guarda esquelets a l'armari, l'optimista i confiada Europa, eufòrica per l'acceleració de la *perestroika* a partir de 1985 i la *revolució de vellut* de 1989, ha vist renéixer uns fantasmes que travessen el continent amb una salut envejable, i que, d'alguna manera, recorden el clima dels anys trenta: el descrèdit de la democràcia –la "corrupció política" als Estats Units, Japó, Alemanya, Itàlia, Bèlgica i Espanya–; la dualització creixent de la població entre treballadors fixos/privilegiats i aturats/treballadors eventuais; el retorn dels feixismes, amb organitzacions que poden reclamar-se d'aquesta filiació, des d'Alemanya (neonazis) fins a Turquia ("Llops Grisos"), des del Japó fins als Estats Units (diverses "milícies" paramilitars –el recent atemptat d'Oklahoma– o a Rússia ("Partit Democràtic de Rússia" de

Zhirinovskij); la tornada als particularismes estatals que alguns volen "nacionals".

De fet, sembla que l'Est d'Europa ha estat el lloc on ha triomfat el concepte de nació d'arrel romànica alemanya (Herder), sobre el concepte de nació inspirat en la Revolució Francesa. Si aquest darrer defensa la nació com a conjunt de ciutadans que decideixen governar-se, el nacionalisme ètnicista considera que la nació-poble –el "volk" en alemany, el "narod" eslau– és un organisme immemorial sobre un territori, "Blut und Boden" (sang i sòl), i no se'n tria la pertinença. Sobre la barreja d'ètnies que és Europa Oriental –més que Europa Occidental, on a més els diferents pobles tenen en general algun tipus de reconeixement polític– el govern bosnià defensava, bé que sense excessiva convicció, una nació de ciutadans, mentre els votants de les primeres eleccions postcomunistes triaven els respectius partits de les tres comunitats de Bòsnia.

Si durant els anys 30 Hitler utilitzà els parlants de llengua alemanya com a criteri de reivindicació territorial per al "Deutsche Raum", en perdre la guerra, Alemanya patí una emigració forçosa d'aquestes poblacions (avui dia en diríem "neteja ètnica"?), amb la desaparició de presència alemanya en terres que de vegades la coneixien des de feia vuit segles. Avui a Bòsnia també es pretenen i es fan trasllats massius de població que facin el

continuum territorial ètnicament homogeni i històricament irreversible.

Un poble que no té memòria de la seva història és com l'individu que no coneix la seva biografia. És clar que tots seleccionem i reinterpretem els nostres records. També es poden manipular. Si tot feixisme necessita uns fonaments ideològics –com ara la pretensió d'un Estat omnipotent i totalitari, la desigualtat natural o principi aristocràtic i l'imperialisme militarista, per posar-ne alguns trets–, Sèrbia ja havia trobat en Slovdan Milosevic, a meitat dels 80, el seu líder carismàtic i havia actualitzat el mite serbi (5), fascinant i terrible. Que la derrota sèrbia del Camp de les Merles (*Kosovo Polje*) un 28 de juny de 1389, diada de sant Vit (*Vidovdan*), signifiqui la conquesta de Sèrbia per l'Imperi turc i pugui ser vist com una tragèdia, s'entén. Però en la mitologia històrica sèrbia és vist com la destrucció del somni de l'Imperi serbi, protector de la cristiandat contra l'infidel i punt final per a l'aventura nacional de convertir-se en un poble capital en el concert europeu. Serà un 28 de juny de 1914 quan, a la terra infidel però irredenta de Sarajevo, es faci l'assassinat fatal que inicia la I Guerra Mundial. I en el *Vidovdan* del 6è Centenari, en 1989, a Kosovo justament, Milosevic comença les acusacions contra els albanesos musulmans, majoritaris en aquesta província autònoma. On el nazisme

Bòsnia. Música per la Pau. Camps de concentració de la sèrie Bòsnia. Obra realitzada per Jordi Roca (1993), en homenatge al violinista Vedran Smajlovic tocant l'Adagio d'Albinoni.

veia inferiors i jueus sub-homes, els ultranacionalistes serbis hi veuen traïdors; si l'*altre* insuportable –per massa semblant– era el jueu infiltrat, aquí l'*altre* és el musulmà, el turc (després dels croats catòlics, de l'Alemanya favorable a Croàcia, de França i de Gran Bretanya). El genocidi fou planificat: els mitjans de comunicació, els grans transmissors d'idees i consignes, són ocupats pels favorables a la difusió del mite serbi (6); el paper d'intel·lectuals com Dobrica Cosic, un dels elaboradors del memoràndum de 1986 de l'Acadèmia de Ciències de Sèrbia, on es presentava la nació sèrbia com a principal víctima del comunisme de Tito i s'encoratjava a un aixecament nacional contra el genocidi dels serbis -a Kosovo-, de Radovan Karadzic (abans psiquiatra i poeta; ara, cap dels "serbo-bosnis") o de Vojislav Seselj, *voivoda* dels *chetniks* (ultranacionalistes panserbis, originàriament monàrquics), és prou evident (7).

Tot això no es coneixia? Si se'm permet una anècdota personal, recordo que uns alumnes em vam preguntar en la primavera de 1990 si, a igualtat de preu, era preferible un viatge de fi de curs a Itàlia o a Iugoslàvia. La meua resposta fou que a Iugoslàvia el viatge era més llarg (més hores d'autocar) i que la situació era inestable. Que un simple professor, no especialista en història contemporània, només amb la lectura del diari pugui emetre un judici no desencertat, com era aquest, em fa pensar que els serveis d'intel·ligència o bé brillen per la seva absència o bé són uns enormes cínics. M'inclino per la segona. Senzillament, les principals potències, com Gran Bretanya i França, van fer la juguesca del control de l'espai estratègic iugoslau, que existia abans de Iugoslàvia i que continua existint, a favor de Sèrbia, el territori més poblat de tots els que componen la República sud-eslava; en això recullen la vella tradició de les aliances prèvies a la I Guerra Mundial. El principal defensor de Sèrbia continua essent Rússia. Alemanya ha jugat a favor de Croàcia, recollint el paper que llavors jugà Àustria-Hongria.

Actualment ens trobem en el procés de construir i projectar la identitat europea cap al futur. Hi ha un seguit de països, alguns dels quals són primeres potències europees, que dirigeixen la flamant (uff, que em cremo!) Unió Europea, i que s'han donat l'encàrrec, pressionats per les seves opinions públiques, de vetllar per la resolució "civilitzada" del conflicte iugoslau. Vol dir donar temps al fet que ens acostumem a la política de fets consumats. Bòsnia desapareix periòdicament de l'actualitat (els mitjans de comunicació (8)), però no del present. Aquests països demostren tenir, també aquí, una idea d'Europa com poca cosa més que un selecte club econòmic de rics, sense cap "patriotisme", diguem-ne, europeu (9).

Això no és un article sobre Bòsnia. És una

reflexió sobre nosaltres, europeus. Hem recordat el nostre passat (qualsevol història s'escriu des del Present), perquè ens juguem el futur d'Europa, el nostre futur. Cada vegada més crec que Bòsnia és la prova del nou europeu. I per això aprovo l'actuació d'intervenció, malgrat les seves limitacions (començant per la hipocresia del *Grup de Contacte* i seguint pel paper de Rússia). I no crec just queixar-se amargament per la sort dels "cascos blaus", que estan fent la seva feina de policies. Quan sento aquests gemecs, tinc "sensació d'americà": els nostres morts valen més, molt més que els morts d'allà. També crec que s'ha de pressionar a fi d'encoratjar la feina del Tribunal de Crims de Guerra per a l'ex-Iugoslàvia, que jutja per genocidi planificat els mateixos amb qui altres instàncies volen, de tant en tant, negociar.

O tindrà raó Emmanuel Todd quan diu, per altres motius, que "Europa és una temptativa d'utopia que ha fracassat" (10). Però potser més aviat Europa és una crisàlide (11), una idea i una comunitat, però amb les seves virtualitats de futur, encara que imperfecte.

Notes

(1) Encara que a prop tenim l'Aragó, que també té nom de riu.

(2) HOBBSBAWM, Eric, *The Age of the extremes. The short Twentieth Century*, 1914-1991.

(3) Després, en 1953, "República Socialista Federal de Iugoslàvia".

(4) Per a una crítica d'aquest concepte, veure Emmanuel Todd (entrevista a AVUI, 25-05-1995). En tot cas, mai Sarajevo no tornarà a ser una societat pluricultural a l'estil del Passat: gran part dels seus habitants de fa 5 anys han fugit, i els actuals són refugiats d'altres parts de Bòsnia, necessàriament ressentits i radicalitzats pels patiments soferts.

(5) TERTSCH, Hermann, *La venganza de la historia*, El País-Aguilar, 1993, pp. 249-256. TERTSCH, H. *El mito serbio*, "Claves", 31, pp. 20-25.

(6) Vg. *El viejo topo*, febrer 1995.

(7) Tot això no implica la innocència de cap contendent (contra H. Tertsch, *op. cit.*), i contra Juan Goytisolo: *Cuaderno de Sarajevo*. Recomano l'extraordinari assaig de F. Veiga: *Els Balcans. La desfeta del Somni*. Eumo, 1993.

(8) Per cert, qui se'n recorda de Somàlia, Etiòpia, Sudan, Afganistan, Nicaragua...

(9) No gens diferent de l'actuació de les autoritats educatives espanyoles, que proposen en el pla de Reforma Educativa, com a matèria comuna per a tots els nous batxillerats, una "Història d'Espanya del Segle XX". La "Història Contemporània", de fet una Història d'Europa, resta exclusivament per als privilegiats estudiants de Lletres, els únics que podran amb 17 o 18 anys estudiar la Gran Depressió –i veure amb fruïció "El raïm de la ira"; analitzar els fonaments ideològics dels feixismes, entenent per tant "El Gran Dictador"; o comprendre les bases de la Guerra Freda (i a James Bond i les espies fredoliques).

(10) *El País*, 25/05/1995, sobre el seu llibre *La invención de Europa*.

(11) MORIN, Edgar, *Pensar Europa*, Ed. 62. pp. 169-170.